

Бельская Т.В.

Сімволіка велікоднай абраднасці чэхаў.

Вялікдзень – адно з самых старажытных свят, якое адзначаецца ўжо дзве тысячы гадоў. Яго аналагі можна знайсці амаль ва ўсіх культурах свету. Вядома, што першымі гэтакія свята сталі адзначаць іудзеі, калі ў памяць аб вызваленні свайго народа з егіпецкага рабства абвясцілі свята Пэйсах, што азначае “зыход”, “збаўленне”. Менавіта ад гэтага азначэння паходзяць карані грэчаскага, а пасля і рускага слова Пасха.

Царкве спатрэбілася больш за чатыры стагоддзі, каб распрацаваць, а пасля і кананізаваць правілы і тэрміны святкавання Вялікадня, прывесці ў пэўную суаднесенасць абрады і канчаткова зацвердзіць іх на Усеагульных саборах. Было ўстаноўлена, што хрысціянскі Вялікдзень – Свята Уваскрэсення Хрыста і яно святкуецца асобна ад іудзейскага ў першую нядзелю пасля поўні, што надыходзіць пасля сакавіцкага роўнадзенства. Таму свята гэта – пераходнае і вылічваецца кожны год нанова. У Чэхіі першы каляндар з датамі святкавання Вялікадня быў складзены знакамітым вучоным-астраномам Іаганам Кеплерам.

За тры стагоддзі, што аддзяляюць нас ад пачатку святкавання Вялікадня, карані яго абраслі шматлікімі сімваламі, абрадамі і народнымі традыцыямі. У Чэхіі, напрыклад, прынята дарыць дзецям на Вялікдзень пернік у выглядзе баранчыка – так званага “беранэка”. Гэта традыцыя сягае сваімі каранямі ў спадчыну іудзейскага Пэйсаха: у святочны дзень гаспадары абмазвалі дзверы свайго жылга крывёю забітага барана, якога потым з’ядалі. Жорсткая старажытная традыцыя заснавана на вядомай біблейскай гісторыі аб зыходзе іудзеяў з Егіпта. Бараны былі ў егіпцянаў свяшчэннымі жывёламі, і ноччу перад збаўленнем усе рабы адзначылі дзверы сваіх дамоў іх крывёю, каб Іегова змог іх знайсці. З тых старажытных часоў іудзеі на свята Пэйсах ажыццяўляюць ахвярапрыношанне, забіваючы спецыяльным спосабам барана. Чэшскі баран – у выглядзе перніка – сімвалізуе ахвярнасць Ісуса Хрыста, які аддаў сваё жыццё, каб выкупіць чалавечыя грахі, а таксама перамогу над смерцю.

Самай папулярнай жывёлай у заходніх хрысціянскіх краінах, звязанай традыцыйна з Вялікаднем, з’яўляецца заяц. У сярэдневечным бестыярыуме зайцу адведзена не самае ганаровае, але вельмі прыкметнае месца. Традыцыйна гэта палахлівая і невялікая жывёліна азначае ўсё ціхамірнае, паслухмянае і пакорлівае. На некаторых заходнееўрапейскіх рэлігійных палотнах заяц маляваўся як сімвал перамогі над усім грахоўным, як сімвал пераадолення спакушэнняў плоці.

У велікоднай абраднасці заяц выкарыстоўваецца як сімвал адраджэння і неўміручасці чалавечай душы. На думку Т.І.Шамякінай, заяц, парадаксальна злучаючы грахі і станоўчыя якасці, у заходнееўрапейскай традыцыі “робіцца сімвалам не столькі душы, колькі чалавека як такога, разам з яго грахоўным целам, --слабага, беспрытульнага” (1, с. 25).

Галоўным і абавязковым атрыбутам велікодных святаў з’яўляюцца і пафарбаваныя яйкі. Паводле аднаго з паданняў, Марыя Магдалена прынесла ў падарунак рымскаму імператару яйка, якое на вачах натоўпу афарбавалася ў чырвоны колер.

Паводле іншай версіі, курыныя яйкі сталі мяняць свай колер намнога раней. Хрыстос, які хадзіў па свеце разам са святым Пётрам, завітаў у хату да беднай жанчыны. Гаспадыня хацела пачаставаць чым-небудзь падарожных, але ў хаце не знайшлося ніводнай скібка хлеба. Нечакана для прысутных з хлява данеслася кудахтанне курыцы, гаспадыня пабегла туды і назад вярнулася з яйкам. Гэтым адзіным яйкам яна і накарміла сваіх гасцей. Калі ж раніцай тыя выправіліся ў дарогу, яна са здзіўленнем убачыла, што шкарлупіне ад яйка, якое заставалася на стала, стала залатым. З таго часу жанчына кожны год у памяць аб гэтай падзеі усіх людзей частавала яйкамі. А ў заходнееўрапейскай традыцыі з’явіўся звычай фарбаваць яйкі ў залаты колер.

У заходнееўрапейскай велікоднай традыцыі ёсць яшчэ адна цікавая дэталі: яйкі тут нясуць не куры, а зайцы. У сярэдневяковыя часы лічылася, што з-за магічнай сілы велікодных яек звычайныя куры несці іх не могуць. Таму курам была знойдзена замена: у Германіі, напрыклад, у залежнасці ад розных рэгіёнаў краіны яйкі “неслі” лісы, пеўні, буслы, зязюлі і зайцы. Паступова заяц выцесніў усіх “канкурэнтаў” і заняў галоўнае месца у сімвалічным велікодным абрадзе. З таго даўняга часу кожны год напярэдадні Вялікадня ён уладкоўвае сабе гняздзечка у самых патаемных кутках дома і нясе рознакаляровыя яйкі.

У некаторых заходнееўрапейскіх краінах, а таксама паўднёвых рэгіёнах Чэхіі яйкі прыносяць не зайцы, а велікодныя званы. Напрыклад, французы вераць, што велікодныя званы праводзяць у Рыме Святы тыдзень, а калі вяртаюцца, прыносяць дарослым і дзецям падарункі: яйкі, куранят і зайцаў. Званы таксама могуць раскладваць падарункі па садах, а дзеці павінны іх адшукваць. Традыцыя гэта дайшла да нашых часоў, праўда, у вялікіх гарадах, дзе амаль не засталася садоў і дрэў, велікодныя пачастункі прынята складваць у плеченыя кошкі, аздобіўшы іх зялёнай паперай ці посцілкай, якія нагадваюць траву.

Велікодныя ўрачыстасці ў Чэхіі, як і ў іншых хрысціянскіх краінах, пачынаюцца ў апошнія дні Вялікага посту. Велікодным святам папярэднічаюць тры святыя дні – “трыдзіум сакрум”: Зялёны чацвер, Вялікая пятніца і Белая субота. Кожны з гэтых дзён звязаны з падзеямі, апісанымі ў Новым заавеце: у чацвер, пасля Тайнай вячэры, Хрыстос быў схоплены стражнікамі і адданы пад суд, у пятніцу ён быў распяты і пахаваны, а субота лічыцца днём усеагульнай тугі і чакання Уваскрэсення.

У адпаведнасці з каталіцкім веравызнаннем, у чацвер напярэдадні Вялікадня ў апошні раз гучаць касцёльныя званы – у народзе лічыцца, што яны адлятаюць у Рым. Служкі царквы у гэты дзень пры ажыццяўленні абрадаў аправаюць зялёнае убранства – адсюль і назва: Зялёны чацвер. Чэшскія сяляне (традыцыя гэта пераважна існавала і існуе зараз у сялянскім

асяроддзі) у гэты дзень стараюцца ужываць поскую ежу толькі зялёнага колеру: напрыклад, шпінат, капусту, шчаўе – каб увесь год быць здаровымі.

Вялікая пятніца ў чэшскай велікоднай традыцыі звязана з народным звычаем, які мае распаўсюджанне толькі на чэшскай тэрыторыі. Лічыцца, што ў гэты дзень людзям адчыняюцца ўсе скарбы, схаваныя пад зямлёю і ў нетрах скал Чэхіі. Самыя адданыя вернікі з наступленнем поўначы могуць убачыць самы знакаміты чэшскі скарб, які схаваны ў Вышаградскай скале.

У апошні дзень Вялікага посту – Белую суботу – яшчэ нейкае паўстагоддзе таму ў чэшскіх вёсках раскладалі з раніцы перад касцёламі вялікае вогнішча. Пасля таго, як яно дагарала, гаспадыні разбіралі вугельчыкі і попел: лічылася, што вуглі захоўваюць дом ад пажару, а попелам пасыпалі поле, каб яно было болей урадлівым.

Вечарам , ва ўсіх касцёлах пачыналіся ўрачыстыя богаслужэнні. У нядзелю на світанні людзі рыхтаваліся да вялікага свята – ішлі да касцёла асвятляць яйкі, печыва і віно. Па сваёй абрадавай структуры чэшскі Вялікдзень мала чым адрозніваецца ад беларускага і абрадаў іншых славянскіх народаў: пасля царкоўнага абраду і ўрачыстай службы людзі ходзяць у госці і шчодро надзяляюць усіх велікодным пачастункам.

Моладзь пачынае весяліцца толькі ў першы панядзелак пасля Вялікадня, які ў Чэхіі называюць Велікодным, або Чырвоным. У Чырвоны панядзелак чэшскія юнакі ходзяць па вуліцах з “ памлазкамі “ – заплеченымі ў выглядзе касы галінкамі вярбы з прывязанымі на канцах рознакаляровымі стужкамі. Яшчэ не ў такім далёкім мінулым яны хадзілі па хатах, калядавалі, а таксама не моцна выціналі дзяўчат згаданымі ўжо раней “ памлазкамі “. Лічылася, што “ пабітыя “ такім чынам дзяўчаты будуць толькі здаравейшымі і прыгажэйшымі, бо ім павінна перадацца сіла і свежасць маладой галінкі. Каб адкупіцца ад пакарання галінкаю, дзяўчаты прапаноўвалі кавалерам велікодныя яйкі ці салодкасці.

З цягам часу традыцыя “ выкупу “ набыла іншае значэнне, і адкупляцца сталі манетамі. Таму ў правінцыйных гарадках і па сённяшні дзень дзяўчаты ў Велікодны панядзелак найбольш сядзяць дома і без пільнай патрэбы на вуліцу не паказваюцца. У некаторых чэшскіх мясцовасцях застаўся “ зваротны “ звычай: на наступны дзень, у аўторак, “ памлазкі “ бяруць у рукі дзяўчаты , а хлопцам даводзіцца скарыцца і падставіць пад удары спіны.

У Празе існавала некалькі своеасаблівых звычайў святкавання Вялікадня, якія ў іншых рэгіёнах Чэхіі распаўсюджання не атрымалі. Увесь тыдзень, які ішоў за вялікім святам, у чэшскай сталіцы наладжваліся працяглыя народныя гулянні ў гонар прыхода вясны. Кожны рамесны цэх меў сваё ўласнае свята, сімволіка якога была цесна знітавана са сферай асноўнай дзейнасці. Так, напрыклад, у паслявелікодны аўторак звычайна адбывалася свята краўцоў пад даволі праявічнаю назваю “ сламнік”, што ў перакладзе азначае “ сяннік “ – матрац, набіты саломаяю. На бліжэйшай бярозе краўцы вывешвалі такі “ сламнік “ з белага палатна – на ім магла быць вышыта Маці Божая з сынам Ісусам, -- а пасля наладжвалі масавыя гулянні вакол дрэва.

Велікодная серада лічылася днём шаўцоў – у пражскім раёне Нусле прадстаўнікі гэтай прафесіі наладжвалі штогод вялікае свята, якое атрымала назву “ фідлавачка “. Шаўцы з песнямі танцавалі вакол упрыгожаных елкі ці сасны. Іншым жа жыхарам Прагі настолькі прыйшліся даспадобы гуляння рамеснікаў, што яны палічылі патрэбным у гонар свята шаўцоў назваць тэатр у гэтым раёне.

Шматлікія старажытныя традыцыі, звязаныя са святкаваннем Вялікадня, захаваліся і дайшлі да нашага часу. Традыцыйна на галоўнай плошчы горада перад Тынскім саборам напярэдадні велікодных святаў пачэснае месца займае вялікая бяроза, упрыгожаная рознакаляровымі стужкамі. У памяць аб святкаванні Вялікадня па старакаталіцкім абрадзе у касцёле Святога Лаўрэнція штогод таксама адбываецца служба згодна звычаю, які існаваў у Чэшскім каралеўстве тысяча год таму. Касцёл Святога Лаўрэнція вядомы як самы старажытны ў Чэхіі, бо быў пабудаваны на месцы былога паганскага капішча, а яго першым епіскапам стаў святы Войцэх.

Літаратура:

1. Шамякіна, Г.І. Кітайскі каляндар і славянскі міфалагічны бестыярыум. Паралелі. – Мінск : РІВШ, 2007.